

Михайло ГЛУШКО

ТРАДИЦІЙНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ СВЯТ-ВЕЧОРА УКРАЇНЦІВ НАДСЯННЯ

Залучивши широке коло польових етнографічних матеріалів, подається розгорнутий опис й аналіз звичаїв та обрядових дій, пов'язаних з відзначенням українцями Надсяння Свят-вечора 6 січня. Йдеться також про локальну специфіку основних святкових атрибутів, традиційних вірувань, народних забобонів, прикмет тощо.

Ключові слова: етнологія, Свят-вечір, Надсяння, українці, звичаї, обряди, атрибути, вірування.

© М. ГЛУШКО, 2016

Відзначення українцями Свят-вечора 6 січня сучасні народознавці торкалися вже неодноразово, що засвідчує значна кількість публікацій у різних часописах та збірниках наукових праць. Відповідна тема часто наявна у монографічних дослідженнях [13, с. 31—85; 17, с. 95—100; 19, с. 29—39; 20, с. 305—307; 21; 26, с. 14—20] та кандидатських дисертаціях [14, с. 9—10; 15, с. 10; 16, с. 10—11; 18, с. 12; 29, с. 10—11]. Однак в етнографічній літературі незалежної України цілковито відсутні матеріали з Надсяння — етнографічного району України, населення якого разом з українцями Лемківщини, Холмщини та Підляшшя зазнало найбільших втрат у середині ХХ століття. Принаймні в повоєнний період за положеннями сумнозвісного пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. більша частини Надсяння опинилась у складі Республіки Польща, а тих українців, які проживали на її теренах, примусово виселили до УРСР або на північний захід сучасної Польщі.

Отож, зважаючи на цю обставину, пропонуємо читачькому загалу розвідку про традиції відзначення Свят-вечора надсянцями України. Її основою стали зібрані автором особисто польові етнографічні матеріали на теренах Старосамбірського (сmt Нижанковичі, села Библо, Боршевичі, Вілюничі, Дроздовичі, Комаровичі, Нове Місто, Пацьковичі, Передільниця, Підмостичі, Трушевичі), Мостиського (сmt Гусаків, села Боєвичі, Боляновичі, Боратичі, Гориславичі, Гостиславичі, Золотковичі, Мочеради, Плешевиці, Радохинці, Хідновичі), Яворівського (села Бунів, Вербляни, Вороблячин, Гораєць, Дацьки, Завадів, Іваники, Калинівка, Калитяки, Колониці, Коти, Оселя, Пазиняки, Пісоцький, Поруби, Поруденко, Рогізне, Смолин, Шутова, Чернилява, Черчик) і Самбірського (села Баранівці, Береги, Бірчиці, Ваньковичі, Вербівка, Зарайське, Ковиничі, Корничі, Мала Вербівка, Малі Баранівці, Містковичі, Нові Бірчиці) районів Львівської області. Відомості про різдвяно-новорічну звичаєвість та обрядовість спорадично зафіксовано також від деяких колишніх переселенців, які в сорокових роках з чужої волі залишили свою рідну домівку (переважно на Перемишльщині) й опинилися на території УРСР, а під час експедицій проживали в одному з названих населених пунктів¹. Крім

¹ Усі власні етнографічні записи з Надсяння зберігаються поки-що в домашньому архіві автора. Під час їх цитування зазначаємо переважно лише місце їх фіксації (назву населеного пункту), в окремих випадках — також загальні відомості про інформатора.

того, автор залучив етнографічні записи колишніх студентів-етнологів (Тараса Боровця, Ольги Лучки, Мар'яни Любенко та Світлани Семенчак), які вивчали різні ділянки народної культури і побуту українців етнографічного Надсяння. Всі вони паспортизовані і нині зберігаються в архіві Львівського національного університету імені Івана Франка [1—7].

Урочисту вечерю 6 січня, яка відкриває різдвяно-новорічні святки, сучасники Надсяння називають по-різному: Святий вечір (у більшості досліджених населених пунктів), Сьвітій вечір (с. Золотковичі), Свята вечеря (Старосамбірщина), Світа вечера (с. Оселя), Коляда (с. Смолин), Перша коляда (с. Смолин), Виля (с. Радохинці), Перша виля (села Радохинці, Хідновичі), Перша віля (села Боляновичі, Гориславичі, Золотковичі, Хідновичі). По-різному найменують вони і 18 січня: Щедрий вечір (у більшості досліджених сіл), Щадрівка (с. Вербляни), Щедрівка (с. Вербляни), Другий святий вечір (с. Боратичі), Друга коляда (с. Смолин), Друга виля (села Радохинці, Хідновичі), Друга віля (села Боляновичі, Дроздовичі, Гориславичі, Золотковичі), Йорданська віля (с. Гориславичі), Йорданська виля (с. Хідновичі), Віля йорданська (с. Золотковичі). Цікаво означила святковий вечір 6 січня Марія Марцин (1915 р. н.) із с. Плешевичі Мостиського району: «Віля на Святий вечір». Відповідна назва засвідчує поєднання історичних традицій двох сусідніх народів — українського та польського: слово «віля» місцеві українці запозичили з польського *wilia* (*wigilia*) [10, с. 208]. Як відомо, до Другої світової війни у багатьох північно-західних повітах Львівського воєводства поляки становили значний відсоток місцевого населення [24; 25].

В останній день сорокаденного Пилипівського посту всі дорослі і старші діти Надсяння, як і в інших історико-етнографічних районах України, нічого не їли до вечора, навіть гороху. Згідно з віруванням Олени Червінської (1923 р. н.) із смт Нижанковичів Старосамбірського району, порушення цього неписаного правила могло спричинити хворобу — нариви («чераки») влітку [3, арк. 54]. Того ж дня дбали про гідну зустріч Різдва. Зокрема, чоловік порався переважно біля худоби, різав зі старшим сином чи іншими дорослими членами родини січку, якою годували домашню живність упродовж трьох наступних святкових днів. Господиня переймалась передусім наведенням ладу в помешканні та приготуванням святовечірніх страв.

Як і скрізь в Україні, автохтони Надсяння готували до Святого вечора 12 різноманітних страв: пшеничну кутю («кутю», «пшеницю»), заправлену медом (цукром) з розтертим маком і подрібненими горіхами, вареники («пирого») з різною начинкою (капустою, картоплею, гречкою, грибами, грушками), грибну підливу («губи», «мачку», «мачанку з грибами» тощо), розсіл із квашеної капусти («квас», «капусту»), «зупу з губами» або «борщ з губами», різні види каш («кашу з сливками», «кашу з ятками», гречану кашу та ін.), горох, компот із сухофруктів («сушеню», «сушку», «юшку з яблук», «компот» та ін.). Споживали в переддень Різдва і рибні страви [5, арк. 2, 4, 6, 12, 19 та ін.; 7, арк. 2, 4, 6, 7, 10, 11—13, 15, 17 та ін.; 30, с. 319—320, 328—329; 31, с. 95—99].

До Надвечір'я Різдва Христового надсянські господині зазвичай ще печуть різні хлібні вироби: «пампухи» («пампухі») з начинкою (повидлом) або без неї, «пиріг печений» («пиріх печений») з картоплі і гречки та обрядовий білий хліб у вигляді плетінки-коси — «струшлю», яку часто зверху посипають маком. «Струцель» (білу булку) споживали на свята й українці західної частини Бойківщини. Щоправда, на відміну від надсянців, вони купляли його в корчмарів [9, с. 35]. Святковий хліб довгастої форми з подібною назвою («strucha») широко побутував у поляків. У Краківському воєводстві він був завдовжки 1—3 лікті [8, с. 106; 10, с. 211]. До речі, якщо Святвечір припадав на п'ятницю, то хліб, зокрема і «струшлю», у с. Завадові Яворівського району не пекли зовсім, бо «св'яту П'ятницю (Параскеву) все пече». У колишньому Городоцькому повіті під час вечері у хліб втикали ніж: якщо його лезо залишалось чистим, то в поточному році селяни очікували голод, а якщо до ножа приставало тісто, то, навпаки, вони вірили, що наступний рік буде врожайним [32, с. 105].

Побутували серед надсянських жінок й інші вірування, пов'язані з приготуванням страв із борошна. Так, якщо на землю падав вареник («пиріх») або з рук випадало тісто, то, згідно з народним повір'ям, в поточному році хтось помре в родині (с. Гораєць). На Яворівщині ще завважували: якщо під час приготування вареників залишиться капуста, то в поточному році добре вродять зернові, а якщо залишиться картопля («бульба»), то рік буде багатий на молочну продукцію (села Бунів, Оселя, Черчик) [6, арк. 10; 7, арк. 7, 11, 22]. За іншим віруванням, якщо

від вареників залишиться начинка (пшоно, гречка), то домашнє господарство збагатиться теличкою, а якщо залишиться тісто, то свійське стадо поповниться бичком (с. Рогізне) [6, арк. 13; 7, арк. 14]. З приготуванням святкових страв пов'язане й таке повір'я: якщо під час роботи біля печі господаря чхне, а корова тільна, то остання приведе на цей світ теличку (с. Бунів) [6, арк. 10; 7, арк. 11].

Загалом святковий стіл мешканців Надсяння мало чим відрізнявся від передріздвяного столу населення інших етнографічних районів України. Суто надсянськими стравами можна, напевно, вважати «струшлю» і «пиріг печений», а також народні назви деяких наїдків та складників, з яких їх готували. Щоправда, Віра Шелемех, як знавець надсянської лексики у сфері традиційного харчування, зауважила, що однакові назви часто позначають у місцевих говірках різні види страв, і навпаки, однакові страви називаються по-різному [31, с. 97].

Сама церемонія приготування до святкової вечері складалась із цілого ряду дійств, які, за світоглядними уявленнями людей, мали забезпечити їм протягом року благополуччя в господарстві, достаток, здоров'я членів родини, охорону домашнього вогнища від злих духів і «нечистої сили» та ін. [11, с. 30].

Із заходом сонця господар сам чи з малолітнім пасухом (сином чи донею) обходив домашню живність: прибирав стайню, годував і поїв худобу та свійську птицю, а також собаку і kota. Щонайважливіше, того вечора майже всі господарі частували велику рогату худобу і коней варениками, хлібом або спеціально приготовленими для них хлібними виробами [4, арк. 5, 8, 13, 15, 17, 21, 25, 31; 6, арк. 4, 5, 11, 13, 24, 34]. Зокрема, варениками («пирогоми») годували домашню худобу для того, «щоб [вона] була кругла і повна як пиріг» (с. Оселя) [6, арк. 4]. «Пекли такі вуціпки, йшли перед вечери, ... і корові давали кусник хліба там, коньови...» (с. Підмостичі); «Як сі зачинало вечеряти, то так бив малий, як дідо мій жив, то так брав за пазуху опалінка трошки, кусочок, і там напхав чіснику. І малий ходив і то давав корові, коровам» (с. Передільниця); «Беремо по варенику, по куску того хліба. То спеціально, то тісто печесі хліп, а то шо зійшло тото на нис, то печесі спеціально для курови» (с. Гориславичі). «Ну худив гусподар с пастухом, брали пиругів там пу кілька штук [худоби] є в стайни. Ну і давали кожні курові, тиляткуви»

(с. Боратичі). У деяких селах Мостищини для кожної худобини навмисне пекли «кулядки» («коледки») завбільшки як волоський горіх. Загалом же описані дії інформатори мотивували тим, що Святий вечір є «святком для всього живого». У с. Завадові готували навіть «курячу коляду» — вимішували кутю з пшеницею, житом, вівсом та ячменем і годували цією мішанкою домашню птицю [4, арк. 14; 5, арк. 13].

У Надсянні також вірять, що на Святий вечір, Різдво або Щедрий вечір худоба розмовляє між собою людською мовою, що було характерно для багатьох інших історико-етнографічних районів України [10, с. 162—165; 13, с. 49—50]. Скажімо, серед старожилів с. Смолина і досі побутує притча про те, що на Першу коляду розмовляють корови: «Один дядько був дуже багатий, був сильно си багатий. І він ... пішов до стайні і каже...: «Ой коровочки, коровочки мої! Я хочу знати, шо ви говорите між собою». А то не можна ... йти слухати, шо вони говорут, тому шо то є від Ісуса Христа така притча, шо корови говорат, а потім німі стают. Ну, а корова каже: «Ти сьогодні вечир вмреш». ... І він пішов до хати і зараз умер». У с. Радохинцях Мостиського району записано подібну за сюжетом притчу про воли: «Прийшов подорожній у ночі до одного господаря, бо не мав де переночувати, а додому било ше йти далеко. Пан йому запропонував поспати у стайні. Той зайшов до стайні і почув, як між собою воли гадали: «Господар нами ганяв цілий день і їсти не дав». А інший йому відповідає: «Чекай до рана, догониться». А коли подорожній зранку встав, то господар помер. Тому стараються перед вечерю нагодувати вдосталь худобу» [1, арк. 17—18].

У передвечірню добу вистачало роботи й іншим членам родини. Зокрема, крім приготування святкових страв, на Самбірщині, Старосамбірщині та Мостищині господаря обов'язково висівала мак на городі, сподіваючись на його добрий урожай у Новому році («вироснуть дуже зернисті головки», «мак виросте зернистим», «мак вродиться як кулак господині»). Для цього ще восени вона спеціально скопувала грядку (села Боевичі, Дроздовичі, Комаровичі, Пацьковичі, Підмостичі, Передільниця, Трушевичі та ін.) [3, арк. 7, 10, 28, 44, 52—53 та ін.]. До речі, аналогічне повір'я побутувало і на території Опілля (Жидачівщина) [27, с. 147]. У с. Баранівці Самбірського району мак сіяли після святкової вечері: «...Дехто во осінню

готував собі грядку, там на Святий вечор по вечері то йшли сіяти мак. А тепер і маку не сіют».

Подекуди напередодні святкової трапези малі діти замітали долівку в хаті, промовляючи: «Бог дав та й Різдво запровадив» (с. Підмостичі) [3, арк. 7, 10]. Натомість в деяких інших поселеннях (с. Завадів) цієї роботи уникали, бо гріх [5, арк. 15]. Займалися цим і дорослі дівчата, сподіваючись дізнатися про своє майбутнє заміжжя. Точніше, напередодні доставлення соломи і «діда» в хату дівчина підмітала долівку, виносила сміття на подвір'я і прислухалась: де гавкають собаки — звідти прийде суджений свататись. У с. Підмостичах Старосамбірського району вона висипала сміття на дорогу, роззувалася, «топталася» по ньому і відтак босяком поверталася до хати [3, арк. 5].

Дівчата дбали також про святкове оздоблення помешкання — підвішували до головного сволока «павуки». Це були оздоби, які виготовляли заздалегідь: спершу нарізали різної довжини соломинки із житніх стебел, а відтак формували з них різної величини квадратики, ромбики, кубики, паралелепіпеди, просовуючи через порожнину соломинок нитку. Основою виробу була найбільша фігура, до якої з боків долучали менші. Бокові стебла обмотували різноманітним папером або ж фольгою: «обилосі таке великої величини, а потім до тих по всіх куточках на низ і на верх менчий, а на ти менчий. І то вбирали кольоровим папером. То було дуже!..» (с. Трушевичі). У смт Нижанковичах Старосамбірського району у місцях з'єднань елементів прикраси чіпляли фабричні ялинкові свічечки на приціпках [13, с. 166—167]. Завдяки циркуляції повітря від палаючої печі великий «павук» разом із прикріпленими до нього близнюками поверталися в різні боки, наче живі, що викликало захоплення передусім у малих дітей [28, с. 45]. За твердженням інформаторів, у минулому відповідні прикраси користувались популярністю у багатьох надсянських селах. У с. Бунові Яворівського району традиція виготовлення «павуків» побутує і досі [7, арк. 11]. Дівчата також споряджали ялинки, які поширилися у досліджуваному краю переважно у другій половині ХХ століття.

Відтак старанно оформляли покуття та обрядовий стіл. Землеробські за походженням атрибути (сніп і солому) та сіно заносив до хати переважно батько, тоді як інші члени родини зустрічали його у помешканні. Інколи його помічниками були діти, які дбали про сіно і солому.

Насамперед заносили сіно, яке стелили на столі. У селі Оселя Яворівського району, ступаючи до хати і тримаючи в руках невеликий оберемок сіно, господар навіть віншував: «Помайбі на щистє, на здоровлє, на той Новий рік, би бив ліпший, як торік» (Пелагея Горова, 1927 р. н.). Віншували в цьому випадку і в с. Ковиничі Самбірського району: «Помагай, Бог, на щастя, на здоровля, той Новий рік». Зверху сіно накривали скатертиною («обрусом», «вубрусом»). Під скатертину збоку або на всіх кутах стола клали зубчики чи навіть головки часнику, «шоб злі сили не приступили» (с. Калинівка) [7, арк. 3], «шоб всі трималися купи і нечиста сила не приступила» (с. Оселя) [7, арк. 29], «щоби всі були здорові і не боялися грому» (с. Бунів) [7, арк. 12], «шоб всі здорові були і зуби не боліли» (с. Оселя) [7, арк. 28] тощо. До речі, цей часник деякі господині заздалегідь святили на Спаса: «Чіснок тикий съветять на Спаса і той чіснок... чирис съвета цілії лжжит» (с. Гориславичі).

На місце, де стола миска з наїдками, надсянці Яворівщини ще насипали купку зерна, «шоб був урожай» (с. Оселя). Поруч часто клали дрібні гроші, «би було повно грошей» (с. Калинівка), «шоб цілий рік вони були» (с. Черчик). Відомо, що аналогічних звичаїв дотримувались українці інших етнографічних районів, зокрема, Опілля [27, с. 144].

Обов'язково на столі лежали два хліби — один на одному: знизу чорний (житній) хліб круглої форми і зверху білий (пшеничний) чи «струшля» у бідних господарів або дві однакові «струшлі», тобто обрядові білі хліби у вигляді плетінки-коси. «Два хліба і удин на другий. Пикли хліп круглий, клали то. А на Йорданську вілію, ту пишничний бив, а їден житний. Житний на нис, пишничний наверх. ... Хліп житний і пишничний» (с. Гориславичі). У деяких селян із с. Хідновичів Мостиського району на столі знизу лежала «струшля», а зверху — маківник («макувник»). Про маківник як атрибут різдвяних свят згадувала також переселенка Павліна Назаревич (1929 р. н.) з с. Фредрополя, що біля м. Перемишля. У багатих господарів Трушевичів і Гостиславичів Мостиського району на святковому столі красувалися аж три плетінки з кисло-го пшеничного тіста («струшлі»).

Солому використовували на теренах Надсяння дво-яку. У більшості досліджених сіл звичайною соломою встеляли долівку в хаті. Це був «дідух» [32, с. 105]. Часто-густо першу ніч на ній спали не лише діти, а й

дорослі. Водночас на Старосамбірщині, Мостищині та Яворівщині спорадичним атрибутом Свят-вечора була ще «баба»: «*Колись то мусила бути солома в хаті, мусило бути всьо — той дід, та баба. [Баба — це] та солома, сніп соломи під тимво, під ліжком. По долівці стелили таку. А то така, жи вже вимолочена. Вимолочена довга солома*» (с. Оселя). Інакше кажучи, «бабою» були обмолочені (нерозв'язані або перев'язані після обмолоту) снопи житньої соломи, в'язанку яких навмисне примочували під столом, інколи під ліжком. Нагадаємо, що назва «баба» як означення святовечірнього сіна, широко побутувала на Бойківщині [22, с. 483]. Після того подекуди господиня брала миску з варениками, сідала на цю солому і квочкала, щоб кури велися (с. Рогізне) [7, арк. 14]. «*Туди господиня прибігає і сідає на солому і «ко, ко, ко, ко».* Квокала, аби ї квочки квокали» (с. Калинівка). Але найчастіше цю функцію виконували діти, які залазили під стіл та імітували голос домашньої птиці: «*Діти сідали. А вечір, вечір діти лізли під стіл і кричили: «Куд-ку-да, куд-ку-да!» Кудкудакали, шоби сі кури файні несли*» (с. Оселя). На Старосамбірщині імітування голосу домашньої птиці на Свят-вечір (до святкової трапези чи після неї) часто супроводжували народні віншування, які виголошували діти:

*Кво, кво на Різдво,
Десять курочок,
А оден когут
І всі ся несут* (с. Нижанковичі) [2, арк. 14].

*Кво-кво на Різдво.
Скільки в лісі ялинок,
Стільки в нас курочок
(с. Підмостичі) [3, арк. 3—4].*

*Кво-кво на Різдво,
Сто курей на один когут
І всі сі несут* (с. Трушевичі) [3, арк. 25].

*Куд-ку-дак, куд-ку-дак!
Знесла курка яйце як худак
(с. Пацьковичі) [3, арк. 35].*

Відповідну обрядодію селяни мотивували так: «*щоби живо були куріта*» (с. Библо), «*шоб куріта скоро були*» (с. Дроздовичі), «*шоби скоро сідали курки на гнізда*» (с. Вілюничі) «*би були ранні квочки*» (с. Золотковичі). Згідно з твердженням Марії Замлинської (1921 р. н.), у с. Дроздовичах Старосамбірського району задля цього напередодні

вечері господиня з дітьми навіть йшли до стайні, де вона імітувала голос квочки («кво-кво-кво»), а діти — голос курчат («ціп-ціп-ціп») [3, арк. 44].

З курми пов'язаний й інший звичай, якого дотримувалися деякі надсянці в період Надвечір'я Різдва Христового. Зокрема, діти вибігали надвір, стукали у вікно і питалися: «*Кури яйка мають?*». Їм з хати відповідали: «*Мають, мають*» (с. Пацьковичі) [2, арк. 12]. «*Начинали вечеріти, перша зірка засвітила. ... Діти ходили до вечері надвір, тато сі питає: «Суть на небі звізди?».* А вони кажуть: «*Суть, суть, най сі кури несут*». А тії всі [у хаті]: «*Най сі несут, най сі несут*» (с. Оселя). У с. Іваниках Яворівського району після вечері діти вибігали на двір, стукали немитими ложками у вікно і промовляли: «*Сут кури, сут, найся добре несут*». А мати з хати відповідала: «*Дай, Боже!*» [7, арк. 27].

Щоби кури трималися купи, на Свят-вечір їм давали їсти в обруч від решета або в коло, яке робили із шнура. Крім того, від Святого вечора до Щедрого вечора курей не лудили на зразок «тю-тю-тю-тю» («ті-ті-ті-ті»), щоб вони не неслися в сусіда. За народним повір'ям, почувши голос власника домашньої птиці, сусід міг заманити їх до свого обійстя, промовивши: «*Твої кури — мої яйця*» (села Дацьки, Завадів, Оселя) [4, арк. 9, 15; 6, арк. 33].

Сніп як важливий атрибут різдвяно-новорічних святкок мешканці Надсяння найчастіше називають «дідом» (скрізь на дослідженій території), спорадично — «дідугою» (села Библо, Радохинці), «дідуганом» (с. Оселя) і «дідухом» (села Библо, Боратичі, Золотковичі, Ковиничі, Плешевичі). За твердженням Кароля Фалькевича, населення колишнього Городоцького повіту означувало його іншим терміном — «королем» [32, s. 105].

В абсолютній більшості відвіданих нами поселеннях «дідом» був житній сніп, який готували у stodолі («на боїску») напередодні самого Святого вечора. За твердженням поодиноких інформаторів похилого віку, в добу Австро-Угорщини і Другої Речі Посполитої його готували заздалегідь — вже під час жнив, причому із зажинкового снопа (села Баранівці, Вербляни, Смолин), або з обжинкового (с. Підмостичі). «*...Женці вийшли жати, нажали один сніп, перивьизали два рази первеслом, вставили його, він стояв, потім його забирали додому і на свита його під ялиньку там в куті вставили дідуха. ... Перший го нажи-*

ли, так привезли і так го поставили, і так він стояв, аж поки на сьвита ни йшов на дідуха» (с. Баранівці). «...Нажинали просто на полі сніп вівса або пшениці і тримали го, щоб миші не поїли... Його принесли додому і тримали десь, щоб миші не поїли, — на бантах чи де тримали» (с. Смолин). «А та то спиціяальний лишили в жнива. Ставили сніп в куті на Вилію, шостого січне, ставили снопа в куті і він стуяв ду Нувого року» (с. Гориславичі).

В деяких селах на покуті стояв вівсяний «дід». За твердженням Марії Онацько (1912 р. н.), у с. Завадіві Яворівського району на різдвяні свята в хаті стояв житній сніп, а на Щедрий вечір він був із вівса: «На перші свята ставили житній дід. ... То немолочений бив. Нимолочений. А на другі свята бив вівсяний [сніп]». Вівсяний сніп був у пошані також у с. Ковиничах Самбірського району, селах Библо, Вілюничях, Трушевичях, смт Нижанковичах Старосамбірського району [3, арк. 23, 24, 52, 72]. Зовсім поодинокими були випадки, коли «дідом» був пшеничний сніп. І зумовлювала все це одна причина: серед зернових культур населення Надсяння культивувало, передусім, жито, і зовсім мало вирощувало пшеницю та овес.

На Яворівщині, зокрема в селах Черчик і Поруденко, побутував ще один цікавий звичай, пов'язаний із снопом. Згідно з твердженням Марії Вус (1921 р. н.), перед тим, як занести «діда» до хати, господар спершу доставляв у помешкання «коляду» — капелюх, наповнений зерном. На зустріч «коляді» виходила господиня з хлібом і сіллю. Поцілувавши хліб, він осипав зерном хату і промовляв: «Дай, Боже, Щедрий вечір!», а господиня відповідала: «Дай, Боже, здоров'я!». Решту «коляди» клали на піч («п'єц»), аби потім згодувати її курям (с. Черчик) [7, арк. 22]. За інформацією Юлії Нички (1943 р. н.), осипаючи хату зерном, господар промовляв: «Най ся всьо роди» і «Шоб нам Бог помагав», а господиня відповідала: «Дай, Бог!» (с. Поруденко) [7, арк. 24—25]. Натомість, за словами Катерини Нички (1930 р. н.), під час цієї дії чоловік промовляв «Родися жито, пшениця, всяка пашниця», а дружина відповідала йому традиційно — «Дай, Боже!» (с. Поруденко) [7, арк. 26].

«Діда» господар заносив до хати без головного убору. Крім того, він обов'язково вітався з присутніми у помешканні. Як засвідчують записи етнографічних матеріалів, на дослідженій території побутували різні фор-

ми святовечірнього вітання: «На щісте, на здоровле! Зо светами» (с. Передільниця); «На щасте, на здоровлі, з тими святами!» (с. Підмостичі), «Сійся родися всьо добро!» (с. Боратичі); «Христос сі раждає!» (с. Золотковичі); «Христос раждається!» (села Вілюничі, Дроздовичі); «Христос рождається! Із тими святами» (с. Пацьковичі); «На щасте, на здоровлі. З тими святами щасливо провадити і других дочекати. Христос рождається!» (с. Комаровичі); «Помайбі, на щастя, на здоровля, шоби ліпше [було] як торік» (с. Вербляни); «Помагай, Біг, на щастя, на здоров'я, на той Новий рік» (с. Ковиничі); «Помайбі, помайбі, на щастя, на здоровля, на той Новий рік жиби било ліпше, як торік» (с. Завадів); «Помайбі, помайбі, на щастя, на здоровля, на той Новий рік аби родило ліпше, як той рік» (села Гораєць, Калитяки); «Помайбі на той Новий рік, аби вродило ліпше, як торік» (с. Черчик); «Дай, Боже, добрий вечір!» (с. Смолин); «Помайбі на щастя, на здоровля, на той Новий рік!» (села Оселя, Рогізне); «Дав Бог тих свят дочекати, [дай, Боже,] опровадити і до другого року дочекати» (с. Колоніці); «На щастя, на здоров'я, зі святою Колядою! Дав Бог дочекати, дай, Боже, опровадити і другого року дочекати!» (с. Смолин); «Сійся, родися, жито, пшениця ячмінь — як кінь, овес — як пес, бураки — як ходаки» (с. Калитяки); «Вітаю вас тими светами, шоб всі були здорові і багаті» (с. Бунів); «Вітаю вас тими святами, шоб всі були здорові і другого року дочекали» (с. Іваники); «Честь Богу хвала! Вам коляда, а нам доброго здоров'я. Дай, Боже, света опровадити і других дочекати, з року до року і від нині до віку» (с. Іваники).

Залежно від форми привітання (віншування) господаря, присутні в хаті йому відповідали: «Славити його!» (с. Пацьковичі); «Славімо його!» (с. Вілюничі); «Славіми його!» (с. Дроздовичі); «Дай, Боже! Дай, Боже!» (села Іваники, Колоніці, Смолин); «Дай, Бог, дай, Бог!» (с. Бунів); «Дай, Боже, і вам!» (с. Передільниця); «Дай, Боже! Із святами» (с. Передільниця); «Дай, Боже, дай, Боже, дочекати!» (с. Смолин), «Бодай Бог, бодай Бог, бодай Бог!» (с. Рогізне); «Бодай здоров! Бодай здоров!» (села Бунів, Гораєць, Калитяки, Ковиничі, Оселя, Рогізне, Черчик); «Най ся роди, най ся роди!» (села Бунів, Калитяки). Після того в деяких селах Яворівського району нагинали чи навіть ламали колоски снопа, «щоби вро-

жай був великий» (с. Бунів) [7, арк. 10], «шоб колос висів» (с. Рогізне) [7, арк. 15], «шоб ліпше вродило» (с. Черчик) [7, арк. 22], «шоб ліпше вродило на наступний рік» (с. Поруденко) [7, арк. 26].

«Дід» стояв у куті («кутчику», «кучаку», «кочаку») до Нового року, коли спозарання його виносили з хати. Відомо також, що у науковій літературі святковий сніп вважається символом присутності померлих родичів [22, с. 482—483], що засвідчує вже сама його назва «дід» («дідуга»). Що більше, на Яворівщині під час трапези на Свят-вечір «діда» «годували» в прямому і переносному значенні: «Дід був, стояв в кочаку, всі до него приходили, його гладили і співали-колядували, а потом йому байдди хліба краjali і за ту, той перевесло запихали. ...Шоби той дід благословив, шоби врожай був» (с. Смолин; Катерина Кольбо, 1926 р. н.); «Давали діда з того, зи жита, ну і там пиріг му давали... Вареники. Що там ше... І хліба там давали, часом пампух, во таке во ... давали» (Оселя). «Во як сіли всі за вечеру, як господар креяв каждому кусок хліба і тудя в діда запхов кусок хліба» (с. Ковиничі). «Та во зачили їсти кутю — і йому дали. ... Зачили їсти другу страву — і йому дали. Но типер того не робит. ... Колись так було все, шо їли, шо зачиняли їсти, то і дідух, і дідови давали» (с. Ковиничі). «Щоб дід не був голодний», «годували» його пампухами, варениками тощо і в інших селах Яворівського району — в Бунові, Калинівці, Оселі [7, арк. 2, 19, 28, 29]. У селах Бунові та Оселі у сніп клали стільки вареників, скільки було членів родини [7, арк. 19, 28]. Їли їх згодом, або аж 14 січня, коли сніп виносили з хати; цими ж хлібними виробами годували також курей.

Важливими атрибутами Надвечір'я Різдва Христового були вироби з металу — заліза, яке з давніх-давен мало високий сакральний статус у духовній культурі і часто використовувалось як апотропей [23]. Зокрема, за повідомленнями інформаторів, біля хатнього порогу примощували сокиру, причому вістря угору або в напрямку до входу, притрушуючи її соломкою. «А то сокиру на Першу вілію ставили. ...У хаті, під сулому кулу пурога [клали]» (с. Боляновичі). «І ше тикий звичай бив, жи клали сукіру вістром під двері, суломов пристелили в хаті, клали вістром ду того, ду пурога, жиби зло ду хати ни захудило» (с. Золотковичі). «В нас сукиру клали під поріх. ... Казали, жо то сталь. Хто заходи, жо то сталь,

хто заходи до хати, жо то йи сталь, би не шкодило нічо» (с. Баранівці). Подекуди залізні вироби (сокиру, серп) примощували під столом: «...В нас все клали сокиру. Як вичерайісі на Першу вечеру, то сокиру кладут під стів, а на стів сіно, а в кут — діда» (с. Ковиничі); «А ше, Надю, шо, клали сукіру. То потім сукіру клали і то цибулине, шо кадили, потім закладали, ставили всьо під стів. А нашо то то, я ни маюю пуняття» (с. Плешевичі); «Серп. Так, сукиру, серп або косу. Вдома в мене і так колись вдома — то клали косу і сукиру» (с. Ковиничі). Загалом, звичай ховати під стіл сокиру та інші інструменти і господарські знаряддя із заліза широко побутував в інших місцевостях України, передовсім у Каратах і на Поділлі [20, с. 306]. До речі, надсянці клали сокиру також під поріг стайні, зокрема, в день Різдва св. Івана Хрестителя (Івана Купала), «шоб відьма не приступила» (с. Пазиняки) [4, арк. 6], або напередодні першого вигону худобу на пашу, «шоб була здорова і сильна як сталь», «бо сатана боїтья сталь» (села Дацьки, Завадів, Ковиничі, Колоніці, Коти) тощо [4, арк. 8, 16, 17, 24, 25].

Святкову вечерю завжди починали з молитви. Перш, ніж сідати за стіл, мати (батько) обкурювала помешкання ладаном. «Кадило» робили з ялівцю, який діти заготовляли ще влітку, додаючи до нього шаркелупу цибулі (сміт Нижанковичі) [3, арк. 49—50]. Хату, хлів та інші господарські приміщення обкурювали й освяченим в день Божого тіла зіллям, яке складалося з червоної рожі і «пристріту» (розхідника звичайного). Інколи використовували й інші польові квіти, які росли на межі між двома полями (с. Підмостичі) [3, арк. 2, 3—4]. З цієї ж метою спеціально купували в євреїв «могень» (ладан) [3, арк. 9]. За інформацією Параски Шеремети (1925 р. н.), якщо під час кадіння дим виходить з хати на двір, то хтось з членів сім'ї обов'язково помре в поточному році, а якщо дим підіймається вгору, то всі члени родини будуть живі (с. Передільниця) [3, арк. 9—10]. Натомість у с. Бунові пильно стежили за напрямком руху диму від свічки, яку гасили після вечері: якщо він ішов угору, то всі будуть жити до різдвяних свят наступного року, а якщо дим ішов у напрямку до дверей, то до року в хаті буде покійник [7, арк. 10]. Спостерігали також за тінню: якщо під час вечері чиесь тіні не було видно, то теж очікували смерті до року (с. Передільниця) [3, арк. 10].

З давніх-давен українці, як й інші слов'яни, вірили в те, що на ритуальну вечерю також приходять душі померлих членів роду. Свідченням цього є окремі обрядові дійства, яких дотримувались і надсянці. Зокрема, унікальний за своїм змістом звичай зафіксувала Соломія Роман у с. Ковиничах на Самбірщині, де до святкової вечері запрошували вовка, промовляючи: «Вовку, вовку, прошу ти до гороху, би ти не виділа від нині до року». Так повторювали двічі, а за третім разом казали: «Вовку, вовку, прошу ти на вечеру, шо ми їмо, то тобі дамо» [27, с. 146]. У с. Радохинцях Мостиського району запрошували на вечерю чарівницю: «Чарівнице, чарівнице, приходи до колоченого гороху. Як не прийдеши до колоченого, [то] не приходи тоді й в року» [1, арк. 15].

Але найчастіше автохтони Надсяння самі відвідували могили покійних предків і родичів заздалегідь (вдень або напередодні вечері), щоб помолитися за упокій їхніх душ та запалити свічки. Тоді ж, за повідомленнями деяких інформаторів, і кликали їх на вечерю: «То на Вилію ішли перет вечерю ду свуйх [покійних предків], там їх, правда, кликали на вечеру» (с. Хідновичі); «То вдень на Вилію ходили там на цвинтар, на могили тії і там молилися, і запрошували: «Би сти прийшли на вечеру». А так то ни, не викликували» (с. Баранівці).

Святкова вечеря починалася з того, що батько запалював свічку і благословив свою родину: «Дав нам Бог цих свят дочекати разом зі всією сім'єю, то дай, Боже, і наступних в мирі і злагоді дочекатися» (с. Пацьковичі) [3, арк. 35]; «Царю небесний, поблагослови нашу вечерю, щоб всі здорові були і другого року дочекали» (с. Калинівка) [7, арк. 2]; «Дав Бог дочекати тих щасливих свят, дай, Боже, перепроводити на многії літа» (с. Калинівка) [7, арк. 3]; «Боже, благослови на Новий рік здоров'ям нашу челядь, шоб наша худоба була здорова і шоб був прибуток у нашій господарці» (с. Оселя) [7, арк. 6]; «Допоможи, Господи, шоб ми були здорові і другого року дочекали» (с. Оселя) [7, арк. 8]; «Дякую Тобі, Боже, шо ми дочекали того святого дня і поможи нам, Боже, повечеряти» (с. Бунів) [7, арк. 18]; «Дай, Боже, щасливо пересвяткувати і другого року дочекати і шоб всі були в купі» (с. Черчик) [7, арк. 21]; «Боже, поблагослови нашу вечерю» (с. Поруденко) [7, арк. 24]; «Дай, Боже, щастя, здоров'я на нашу оселю і дай всім в купі до дру-

гого року дочекати» (с. Оселя) [7, арк. 31]. «Мулиту мовили всі разом і допіру сідали, поблагословив тато нас всіх, жуби ви ду другого року всі здурові жили, дучикали, здурові били. Во і так сі поблагословили і сідали їсти» (с. Радохинці). У с. Боляновичах Мостиського району, за інформацією Катерини Хохоляк (1918 р. н.), спершу, ніж почати трапезу, продували місце на лавці. На запитання «Чому продували місце?», інформаторка відповіла: «Я вам то ни скажу. Я чось того ни знаю».

У більшості випадків святкову вечерю надсянці починали із зубчика часника [27, с. 145], що було характерно й для мешканців інших етнографічних районів України, а також інших слов'янських народів [12, с. 95]. Що найважливіше: на досліджених теренах їли його переважно неочищеним, що наочно засвідчують народні афоризми, які звучали під час святовечірньої трапези: «Не дери мене до голого, збережу тебе від усього злого» (с. Гориславичі) [1, арк. 9]; «Не дри мене до голого, збережу ти від усього злого» (с. Гусакив) [1, арк. 13]; «Не терби мене до голого — бережи від усього злого» (с. Радохинці) [1, арк. 15]; «Не обдирай мене до голого, а бережи від усього злого» (с. Черчик) [7, арк. 23]; «Не біли мене до білого, я тебе охороню від усього злого» (с. Библо) [3, арк. 20]; «Не тереблю тебе до голого, збережи [мене] від усього злого» (с. Дроздовичі) [3, арк. 44]; «Я тибе, часнаку, ни тереб'ю ду білого, ти мене стережи від всього злого» (с. Плешевичі); «Обороню ти від усього злого, не біли ми до голого» (с. Трушевичі) [3, арк. 58]; «Не нищу тебе на грошу, а бережи від усього злого» (с. Бунів) [7, арк. 10]. Позаяк часник вкритий жорсткою лускою, хоча й тонкою, то його зубчик старалися проковтнути, а не розжовувати. Загалом поїдали неочищений часник задля того, «щоби нечиста сила не могла щось нашкодити» (с. Трушевичі) [3, арк. 62] та щоб у наступному році «він не гнив» (с. Вілюничі) [3, арк. 74]. Крім того, ним «натиралосі руки, чоло, шоби не боліло, чи ше шось, би вся хвороба вітходила» (с. Ковиничі).

Особливістю святкової вечірньої трапези надсянців було і те, що після часника вони споживали переважно капусту («квас»). Це ж підтверджує і семантика лексеми «квас», яка у надсянських говірках функціонує у значенні «перша страва» [31, с. 97]. До речі, у с. Калинівці, зачерпнувши першу ложку капусти («квасу»), всі члени родини оглядалися, чи

видно їхньої тіні. Якщо чиеїсь тіні не було помітно, то вважали, що до другої вечері ця людина вже не доживе [7, арк. 4]. Як встановили діалектологи, в сучасних надсянських говірках лексему «квас» досить послідовно замінює слово «борщ».

У деяких селах Яворівщини спершу їли рибу і хліб, тому що Ісус Христос і дванадцять апостолів рибою і хлібом нагодували багато людей (с. Завадів) [5, арк. 6]. Очевидно, ця традиція виникла на основі поширення християнських апокрифів. На Мостищині купували передусім «колядку» (села Боляновичі, Радохинці), «гусочку» (с. Радохинці) чи «оплатку» (с. Боляновичі) — проскурку з хрестиком посередині. Цей прісний хлібний виріб у формі булочки роздавали селянам священники, а самий звичай українці запозичили у поляків, які святкову вечерю на Вілью починають саме з «оплатки». Вони розламували її на кусочки, ділилися ними й обмінювалися побажаннями здоров'я, щастя та благополуччя у Новому році [10, с. 211].

Стосовно куті як головної святовечірньої страви, то надсянці вечеряли нею переважно наприкінці трапези. На Самбірщині їли її відразу після часника. Водночас значна частина автохтонів дослідженого краю досить часто не могла однозначно визначитися з порядком споживання куті. Принаймні нами записано відомості, за якими її могли приймати під час застілля і першою, і після «квасу», вареників, гороху тощо. Так чи інакше, але завжди, приступаючи до споживання куті, господар першу її ложку обов'язково підкидав до стелі («повалу») чи сволюка («балька»), зауважуючи: якщо до деревини приліпиться пшениця, то в поточному році буде добрий урожай усіх зернових, а якщо більше приліпне мак, а пшениця відпаде, то цей рік буде урожайним на мак і городину, а зернові вродять погано [33, с. 14—15]. «Кутю підкидували до стелі. Кутю підкидували аж під стелю, чіплялася балька, щоб всьо чіплялося, щоб худоба [велася]. І давали коровам трошки тої куті і коням давали» (с. Смолин). «Тато брали куті все перший раз, як ми сідали їсти, і кидали так до повали. Скільки сі там вчати тих во зернин, тільки буде кіп пшениці» (с. Завадів). «Митали во кутю. Я юш кутю смо їли, ду пували [кидали]. [...] Кілько шо пристане ду пували пшениці, ту тільки кіп мало сі вродити» (с. Радохинці). У с. Гориславичах Мостиського району кутю підкидали до стелі задля того, «щоб пчоли роїлися» [1, арк. 11].

У минулому деякі надсянці підкидали до стелі ще й жмені соломи, щоб льон ріс високий. Цю справу, робили це вже після святкової трапези [32, с. 105]. Сучасники пов'язують цей звичай із врожайністю зернових: «...Ту брали, як тато принесли сулому, прикулоток такий ладний, стрисли, жиби трави ни било і ми ставали і такісмо пумітали тов суломов чи кумусь в'єнкиши причіпи [до стелі]..., тільки будемо мали кіп. Во сі так во дітиска сі тішили. «А, я тільки буду мала кіп, а я тільки буду мала кіп» (с. Плешевичі); «А солома як лежила, бо то перши довга була солома, а в кожні хаті був такий сволок, то били так во за сволок, кілька копів буде пшениці» (с. Баранці).

Після вечері зі столу не приймали куті та ще деякі страви, а також не мили ложки. Останні зв'язували перевеслом і клали під скатертину (Старосамбірщина, Самбірщина, Мостищина) або запихали за перевесло «діда» (Яворівщина), мотивуючи свої дії тим, щоб під час випасу худоба трималася разом і не гедзилася [32, с. 105]. Позаяк пастухами домашньої худоби були переважно діти, то й ложки в'язали передусім вони [4, арк. 6]. «Як ся наїли, на Святий вечір наїлися, лижки зв'язали соломом» (с. Завадів). «Діти лапали пугому [ложки] та й в'єзали, жуби худоба їм сі ни рузлітала, як будут пасти» (с. Радохинці). «Лишки зв'язували. Гадали, жиби худоба сі тримала купи» (с. Боляновичі). У с. Фредрополі під час цієї дії ще примовляли: «Чийсь дубиток с купи, а муї ду купи».

Кутю і страви надсянці не прибирали зі стола ще й тому, що вони вірили [32, с. 105], й досі вірять у те, що напередодні Різдва вночі приходять душі померлих предків і теж вечеряють. «Казали, шо с тамтого сьвіта прийдут наші. — Вечеряти? — Вечеряти, так» (с. Боляновичі). «На Вілью, як пувечерели, а шо сі лишило, жи там ни дуїдали, ту то на другий кунец стула, ту там складували, жу там прийдут духі» (с. Радохинці). «Як ми пувечеряли і ми тото лишали, ми казали, жи душі ше будут вечерю робити. Шо ми там вичеряли: квас, капуста, грибы, то пу трошка лишили для душ, бу душі [прийдуть]» (с. Плешевичі). «Як їли — і по тих мисках понакидували. І то фсьо так лишали: вмерлі прийдут вечеряти. То лишали. І хліба накраяли фсьо. Так на столі, як було, так фсьо то лишали» (с. Смолин).

Тому для них клали чисті миску і ложку, а на вікно — склянку води. У с. Поруденко для померлих спеціально клали одну чисту миску, наливали у посудину свячену воду, а потім клали по ложці кожної справи, а поверх самої миски — довгу соломинку. Якщо на соломинку сідала муха, то казали, що прилетіла душа одного з померлих предків вечеряти [7, арк. 25].

Після трапези деякі господарі Надсяння ще обв'язували фруктові дерева солом'яними перевеслами, а ті з них, що не родили — лякали [33, с. 15], що було властиво для звичаєвості українців інших етнографічних районів [13, с. 43—46; 20, с. 306], а також для інших слов'янських етносів (поляків, чехів, словаків) [10, с. 213—214]. «*Страшили дерева так. Ішли в город, брали перевесла і в'язали, котра не родила: «Я тибе зрубаю, я тибе зрубаю, я тибе зрубаю, дерево. Ти юж на другий рік не будеш жити. Я тибе зрубаю». І так ходили, ходили по городі і так полохали. А друий рік уже гілля гнулись. [...]. То було на Коляду вечир після вечері вже»* (Смолин).

Одразу після закінчення вечері починають колядувати. В деяких місцевостях Надсяння колядують навіть за вечерю. Головними мотивами християнських колядок є народження Ісуса Христа, втеча Марії з дитятком в Єгипет та ін.

Отже, традиційна звичаєвість й обрядовість Свят-вечора українців Надсяння відзначалась надзвичайною багатоманітністю і виражала споконвічні прагнення хлібороба та скотаря забезпечити щастя і добробут, відвести зло, передбачити майбутнє та вплинути на нього тощо. І досі (до початку ХХІ ст. включно) у середовищі місцевих автохтонів побуває значна кількість локальних елементів і явищ святовечірньої трапези, які засвідчують її глибокий генетичний зв'язок з традиційною зимовою календарно-побутовою обрядовістю українців, слов'ян загалом.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ ім. Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 85-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народний календар», зібрані у Мостиському районі Львівської області 9—19 липня 2004 р. Любенко Мар'яною Ярославівною). — 19 арк.
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 98-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Тваринництво», зібрані у Старосамбірському районі Львівської області 6—16 липня 2005 р. Боровцем Тарасом Богдановичем). — 19 арк.
3. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 105-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народний календар», зібрані у Старосамбірському районі Львівської області 6—18 липня 2005 р. Любенко Мар'яною Ярославівною). — 76 арк.
4. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 140-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Тваринництво українців», зафіксовані студенткою другого курсу Лучкою Ольгою Ярославівною 6—19 липня 2006 р. у Яворівському районі Львівської області). — 34 арк.
5. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 143-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Календарна обрядовість зимового циклу», зафіксовані студенткою другого курсу Семенчак Світлою Іванівною 5—19 липня 2006 р. у Яворівському районі Львівської області). — 35 арк.
6. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 171-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Тваринництво українців», зафіксовані студенткою третього курсу Лучкою Ольгою Ярославівною 6—18 липня 2007 р. у Яворівському районі Львівської області). — 35 арк.
7. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 174-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Календарна обрядовість зимового циклу», зафіксовані студенткою третього курсу Семенчак Світлою Іванівною 8—18 липня 2007 р. у Яворівському районі Львівської області). — 31 арк.
8. *Артюх Л.Ф.* Українська народна кулінарія (Історико-етнографічне дослідження) / Л.Ф. Артюх. — Київ, 1977. — 154 с.
9. *Великанович Д.* Народня пожива у Турчанським повіті (Бойківщина) / Дмитро Великанович // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т. XVIII. — С. 31—37.
10. *Воропай О.* Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / Олекса Воропай. — Київ : Оберіг, 1991. — Т. I. — Ч. 1—2: Зима-весна. — 455 с.
10. *Ганцкая О.А.* Западные славяне / О.-А. Ганцкая, Н.-Н. Грацианская, С.А. Токарев // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX — начало XX в.: Зимние праздники. — Москва: Наука, 1973. — С. 204—234.
11. *Глушко М.* Традиційна різдвяно-новорічна обрядовість українців / Михайло Глушко // Колядки і щедрівки. — Київ : Музична Україна, 1991. — С. 29—51.
12. *Гонтар Т.О.* Народне харчування українців Карпат / Т.О. Гонтар. — Київ : Наукова думка, 1979. — 137 с.
13. *Горбаль М.* Різдвяна обрядовість Лемківщини: семантика, типологія, етнічний контекст / Марія Горбаль. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. — 199 с.
14. *Громова Н.О.* Різдвяно-новорічна обрядовість українців Бойківщини (кінець XIX — початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Громова Наталя Олександрівна. — Київ, 2007. — 18 с.

15. Ковальчук Н.А. Календарні звичаї та обряди Рівненського Полісся: локальна специфіка та трансформації : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ковальчук Надія Анатоліївна. — Київ, 2008. — 20 с.
16. Кожоляно О.Г. Календарні зимові свята та обряди українців Буковини : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Кожоляно Олександр Георгійович. — Івано-Франківськ, 2005. — 20 с.
17. Кожоляно О. Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка: вид. 2-ге, зі змінами / Олександр Кожоляно. — Чернівці : Друк-Арт, 2014. — 383 с.
18. Коломийчук О.Ю. Осінньо-зимові календарні звичаї та обряди бойків у другій половині ХІХ — на початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Коломийчук Олександр Юрійович. — Івано-Франківськ, 2015. — 20 с.
19. Кондратович О. Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / Олександра Кондратович. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. — 198 с.
20. Курочкін О. Календарні звичаї та обряди / Олександр Курочкін // Українці: Історико-етнографічна монографія : у двох книгах. — Опішне : Українське народознавство, 1999. — Кн. 2. — С. 297—332.
21. Курочкін О. Українські новорічні обряди: Коза і Маланка (з історії народних масок) / Олександр Курочкін. — Опішне : Українське народознавство, 1995. — 375 с.
22. Кутельмах К. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело / Корнелій Кутельмах // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2006 — Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. — С. 473—557.
23. Левкиевская Е.Е. Железо / Е.Е. Левкиевская // Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. — Москва: Международные отношения, 1999. — Т. 2: Д — К (Крошки). — С. 198—201.
24. Макарчук С.А. Населення Західної України за переписом 1931 р. / С.А. Макарчук // Вісник Львівського університету: Серія історична. — Львів, 1993. — Вип. 29. — С. 53—61.
25. Макарчук С. Поляки південно-східних воєводств Польщі міжвоєнного часу: соціальні та етнополітичні риси / Степан Макарчук // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921—1939) : матеріали міжнародної наукової конференції (Дрогобич, 8—9 жовтня 2004 р.) / упоряд. В. Футула. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 5—18.
26. Пархоменко Т. Календарні звичаї та обряди Рівнинщини / Тетяна Пархоменко. — Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. — 199 с.
27. Роман С. Святвечірня обрядовість українців Жидачівщини (за матеріалами етнографічних експедицій / Соломія Роман // Народознавчі зошити. — 2012. — № 1. — С. 143—149.
28. Скуратівський В. Святвечір: нариси-дослідження : у 2-х кн. / Василь Скуратівський. — Київ: Перлина, 1994. — Кн. 1. — 228 с.
29. Смоляк П.О. Зимова обрядовість Західного Поділля: давні традиції і сучасний стан : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Смоляк Олег Павлович. — Львів, 2008. — 18 с.
30. Шелемех В. Діалектні тексти про страви з Надсяння / Віра Шелемех // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя. — Львів, 2009. — С. 315—332.
31. Шелемех В. Назви обрядових страв у надсянських говірках Яворівщини / Віра Шелемех // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя. — Львів, 2009. — С. 95—102.
32. Falkiewicz K. Monografia powiatu Gródzieckiego / Falkiewicz K. — Gródek, 1896. — 140 s.
33. Kolberg O Dziła wszystkie / Oskar Kolberg. — Wrocław; Poznań, 1964. — Т. 35: Przemyskie. — 243 s.

Mykhailo Hlushko

THE CHRISTMAS EVE TRADITIONAL CUSTOMS AND RITES OF UKRAINIANS OF NADSIANNIA

Attracting a wide range of field ethnographic materials is filed an expanded description and analysis of customs and ceremonies connected with the Christmas Eve celebration 6 January by Ukrainians of Nadsiania. It is also about the local specifics of the main festive attributes, traditional beliefs, people's prejudices, foretokens and more.

Keywords: ethnology, Christmas Eve, Nadsiania, Ukrainians, customs, rites, attributes, beliefs.

Mykhailo Hlushko

ТРАДИЦИОННЫЕ ОБЫЧАИ И ОБРЯДЫ СОЧЕЛЬНИКА УКРАИНЦЕВ НАДСЯНЬЯ

Использовав значительное количество полевого этнографического материала, на рассмотрение читателя представляется описание и анализ обычаев и обрядовых действий, касающихся празднования украинцами Надсянья Сочельника — 6 января. Речь идет также о локальной специфике главных праздничных атрибутов, традиционных верований, народных суеверий, примет и т. п.

Ключевые слова: этнология, Сочельник, Надсянье, украинцы, обычаи, обряды, атрибуты, верования.